

ФІЛЬМИ АНДРІЯ ТАРКОВСЬКОГО: ПОШУКИ ЛЮДЯНОСТІ

Феномен людяності, як і самої людини, що живе в хаотичних реаліях сьогодення, є досить цікавим аспектом для дослідження, оскільки саме в нашу епоху відбуваються катастрофічні для людяності процеси, коли механічний, шаблонний, образний, «кліповий» спосіб сприйняття реальності набуває все більшого розповсюдження. Ми не можемо говорити, що людяність завжди була присутня в людині протягом історії. Ми можемо навести безліч прикладів не-людяності – однозначно, їх більше. Але чому так відбувається? Чому ми постійно забуваємо про те, що давно вийшли із тваринного світу, про те, що наш розум повинен слугувати вищим цілям, чому влаштуємо безглузді суперечки, війни та чому нині боїмося реальності і тому ховаємося за екранами смартфонів? Всі ці питання приводять нас до пошуків людяності в часи домінації прогресу, в часи, коли технології вийшли за межі уявлень людини минулого, в часи, коли цілісність світу була розбита, знищена технологіями, великі ідеї, «метанаративи» втрачені, а людина замкнута знову у платонівську печеру, змушена споглядати як минуле відходить все далі, а майбутнє кидає на стіни поки незрозумілі тіні. В такій ситуації опинилася сучасна людина. Наша тема приводить нас до пошуків людяності в роботах режисера Андрія Тарковського.

Як сказав головний герой Олексій художнього фільму «Дзеркало» Андрія Тарковського, «все ж таки слова не можуть передати всього, що людина відчуває. Вони якісь ... мляві» [3]. Ця фраза в повній мірі відображає основну атмосферно-сміслову наповненість фільму. Він представлений нам від першого обличчя, тобто ми не бачимо головного героя. Така постановка змушує глядача зануритись в емоції персонажа, глибше розуміти їх. Основні перехідні ланки в житті героя проходять крізь глядача: дитинство, батьківство, материнство, вина, відштовхування, повернення. Інша смислова ланка фільму, що проходить крізь нього, є тиша, або мовчання. Твір сповнений сцен, коли герої замовкають. Не випускаючи із вуст своїх героїв ні слова, Андрій Тарковський вкладає в них неймовірну наповненість. Звук залишається поза фільмом, поза кадром, він з'являється безпосередньо в самому глядачеві, як легкий відголосок, що переростає в розуміння і пробудження.

Тиша та мовчання у праці А. Тарковського породжують набагато більше смислу, ніж якби фільм був сповнений словами. Згадаймо Мартіна Гайдеггера, котрий також відзначає важливість мовчання у порівнянні із «балаканиною» або «Gerede» [4]. Порожня балаканина, згідно із філософом, породжує лише такі ж порожні смислові структури,

нагромаджує фальшивість істини, неправильність, котрі переходять в симулятивність. В сучасності така симулятивність присутня в технологіях, котрі спрощують людині буття, забирають від неї її реальність, але якраз в реальності, в погляді у таємничу прірву між людиною та світом і полягає усвідомленість власної присутності у світі, з якої виходить людяність.

Саме тому, ми вважаємо, що насиченість мовчанням та тишою допомагає твору А. Тарковського вийти на вищий рівень сприйняття, коли ми звертаємося безпосередньо до реальності та до самих себе. Автор змушує нас зануритися у власні почуття, котрі виникають при мовчазливому спогляданні тиші. Такий прийом звільняє від симуляції, ми переживаємо «повернення до самих себе» та відтворення людяності в нас.

Мовчання у фільмах А. Тарковського змушує глядача звертати увагу на окремі звуки, такі як звуковий сигнал потяга, дзвінок телефону та шум типографських станків. Даний прийом повертає глядача до реальності, занурює у буденні речі, котрі ведуть людину до світу, в якому вона існує, світу трагічної повсякденності, де не існує життя, а лише проживання, де панує система повсякденності за М. Гайдеггером, в яку залучене людське тут-присутність. Цікаво також прослідкувати виникнення діалогів у фільмах А. Тарковського. Персонажі ведуть повсякденний спосіб життя і діалоги часто ведуться на банальні тематики, постійно перериваючись тишою. Присутня хаотична незв'язність оповіді, фрагментарність та неритмічність. Все це автор вкладає у власні твори навмисно, і це не просто так. Він намагається показати глядачеві як людина, огортаючи себе невидимою вуаллю життя, поступово втрачає власну сутність. На рівні повсякденної буденності вона не може і не здатна вирватися за рамки тієї реальності, яку вона собі створила. Все, що їй залишається, - це існування в банальних розмовах, бряцаннях телефонними слухавками та в постукуванні підшвами взуття по вулицях міста. В такому світі майже не залишається місця для справжньої людяності. Остання приходить до людини тільки тоді, коли вона зіштовхується з реальністю в тих чи інших обставинах. Це може бути досвід смерті, втрата близької людини. Такий досвід є, мабуть, найпотужнішим каталізатором для людяності, оскільки він буквально вириває людину із її полотна реальності і переносить в якісно іншу сферу буття, де зникають шаблони та банальності, де людина по-справжньому живе та може бути людиною.

У фільмах А. Тарковського віднаходимо опозицію «слово-тиша». У фільмі «Дзеркало» споглядаємо світ очима головного героя, котрий репрезентує дану протилежність. Автор ніби виставляє бар'єр між ним та навколишнім світом. Головний герой лише постійно шукає можливості для висловлювання, але не віднаходить її, і тому залишається в тиші. Це позначає ситуацію, коли людина виходить за рамки сказаного і того, що може бути висловлене, вона існує у світі, де неможливо більше щось

сказати. Все це на фоні внутрішнього пориву до говоріння, котрий нікуди не зникає, але залишається, натикаючись на бар'єр неможливості до говоріння.

В даному фільмі ми також можемо спостерігати сцену, в якій палає будинок. Сама сцена презентована глядачу в повній тиші, окрім звуку вогню, котрий знищує домівлю. Недалеко від місця пожежі видно декілька людей, що мовчки споглядають як вогонь повільно огортає їхній будинок. Дана сцена несе в собі надзвичайно глибокий внутрішній смисл, оскільки автор вкладає в неї певний відбиток тієї самої людяності, про яку йшла мова вище. Герої стикаються із пожежою в мовчазливому спогляданні, їхній потік життя було змінено трагедією, що відбулася. Повсякденна реальність раптово виявляється зруйнованою, а нова реальність - не сформованою, відсутньою. Герої знаходяться на тій межі, де людина зіштовхується із власною екзистенцією. Про це розмірковували в свій час А. Камю [1] та Ж.-П. Сартр [2] в своїх працях, в яких головні герої переживали такі ж почуття, були відділені від світу життя та занурені в світ холодний, позбавлений знайомих речей. В такому просторі ми взагалі не віднаходимо нічого знайомого.

Узагальнюючи, можна сказати, що Андрій Тарковський у своїх фільмах змушує нас повернутися назад, від реальності, яку ми вибудовуємо, до реальності, яка існує насправді, в якій існують смерть, біль та страждання, але водночас і життя. Складно відповісти на питання де починається, а де закінчується людяність як така. Але точно можна сказати, що тиша та мовчання завжди виривають людину із її світу та відкривають їй приховані нею переживання, пробуджуючи в ній, можливо, дещо більше, ніж те, чим вона сама собі могла здаватися.

Література

1. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. М.: Политиздат, 1990. 415 с.
2. Сартр Ж.-П. Тошнота. Санкт-Петербург: Азбука, 2007. 2-е изд. Т. 1. 256 с.
3. Тарковский А. Зеркало [Електронний ресурс] / <https://www.youtube.com/watch?v=CYZhXm02kN0>
4. Хайдеггер М. Бытие и время. Харьков: Фолио, 2003. 503 с.